

Prof. Dr. Recep Şentürk
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Medeniyetler İttifakı Enst. Müdürü

Günümüzde İslam Âlimi Nasıl Yetiştirir?

İslam ilim geleneğinin kesintiye uğraması, isnat zincirinin kopması, eğitim kurumlarının çökmesi ve Batı'nın kültürel hegemonyasından dolayı asrımızın en önemli meselesi İslam âlimi yetiştirmektir. Konya İslah-ı Medaris-i İslamiyye Medresesi (1909-1917), Darulhilafe Medreseleri (1914-1924) ve Said Nursi'nin Medresetüzzehra projesinde olduğu gibi bu ihtiyaç halk, yönetici ve âlimler tarafından son iki yüzyıldır hissedilmiş ancak bu yolda atılan adımlar hep akamete uğramıştır. Aşağıda, talebe ve hoca olarak mütevazı gözlem, tecrübe ve birikimlerimiz ışığında, günümüzde İslam âlimi yetiştirmenin yolunu ve metodunu bu kısa yazı çerçevesinde açıklamaya çalışacağım. Bunu yaparken neyin olmaması gerektiğini değil de nelerin olması gerektiğini maddeler hâlinde belirterek olumlu bir üslup kullanacağım. Böylece mevcut uygulamanın eksik ve yanlışlarına da dolaylı olarak işaret etmiş olacağım.

Öncelikle, günümüzün örnek âlim modelinin tasarlanması ve nasıl bir âlime ihtiyaç duyduğumuz konusunda ayrıntılı bir tasavvurun ortaya konulması gerekmektedir. Günümüzde İslam âlimi yetiştirebilmek için, ilk adım olarak çağımızdaki bir âlimin ne gibi

evsafa sahip olması gerektiğini belirlememiz, sonra da ikinci adımda, söz konusu bu evsafa sahip insan modelini nasıl yetiştiririz diye harekete geçip ona göre programlar yapıp kurumlar kurmamız gerekir. Bu birinci şarttır ve günümüzdeki başarısızlığın en temel nedeni burada yatmaktadır. Nasıl ki bir mimarın inşa etmek istediği eser hakkında önceden ayrıntılı bir tasavvuru varsa, bir mühendis fabrikada üreteceği ürünün son şekli hakkında çok açık bir fikre sahipse, bizim de yetiştirmeyi hedeflediğimiz İslam âliminin özellikleri hakkında daha baştan ayrıntılı ve net bir tasavvurumuzun olması şarttır. Eğer âlim yetiştirmek amacıyla yola çıkarken hedeflediğimiz âlim modeli hakkından bir tasavvurumuz yoksa kafasında bir tasarım olmadan bina inşa etmeye çalışan mimar veya ürün üretmeye çalışan mühendis durumuna düşeriz.

Günümüz için örnek âlim modeli tasavvuru üretirken, klasik dönem âlimler yanında Tanzimat sonrası Batı ile mücadelenin başladığı dönemdeki âlimler daha yararlı olacaktır. Tanzimat öncesi dönemde yaşamış ve yetişmiş âlimlerin şartları bizimkinden çok farklıydı. Hâlbuki Tanzimat sonrası yetişen âlimlerin şartları bizimkine daha fazla benzemektedir; çünkü

Batı etkisi bu dönemde başlamıştır ve bu dönemdeki âlimler Batı'ya karşı mücadele edebilecek bir donanımla yetişmeye başlamışlardır. Mesela günümüzde yetişecek bir Fıkıh âlimi için Sadruşşeria ve Merginani yanında Ahmet Cevdet Paşa örneği son derece önemlidir. Ahmet Cevdet Paşa Fransızca öğrenmiş, Batı hukukunu tanımış ve İslam hukukunun Batı hukuku karşısında nasıl savunulacağı konusunda bir donanım sahibi olmuştur. Aynı şekilde Taftazani yanında Namık Kemal'in örnek model olması Renan Müdafası adlı eseriyle görülmektedir. Namık Kemal Fransızca öğrenip Batı'da İslam'a yapılan saldırılara cevap verecek şekilde bir donanımla yetişmiştir. Kadı Beydavi yanında Elmalılı ve Said Nursi örnekleri de bunun şahitleri arasında sayılabilir. Said Halim Paşa, Mustafa Sabri, Zahit el-Kevseri, Mehmet Akif, Ahmet Hamdi Akseki, Babanzade Ahmet Naim, İzmirli İsmail Hakkı, Ömer Nasuhi Bilmen ve daha birçok ismi bu bağlamda örnek olarak saymak mümkündür. Bu âlimler Batı etkisinin yoğun bir şekilde hissedildiği bir ortamda, meydan okumaları göğüsleyebilecek bir eğitim ve bilgi birikimine sahip olma gayreti içinde olmuşlardır. Günümüzün İslam âlimi de Batı karşısında aynı tavrı sergileyebilecek donanıma sahip olarak yetişmelidir.

İkinci olarak, âlim sıfatını sadece ilahiyat fakültesi mezunlarına hasr etmemeliyiz. Bu yaklaşım İslami ilimleri ve âlimleri akademik ve ilmi tartışmaların kenar mahallerine hapsederek kısırlaştırmaktadır. Hangi ilim dalında olursa olsun, çalıştığı alana İslami bir metot ve yaklaşımla bakan kişi İslam âlimidir. Diğer yandan İslam'ı sadece ilahiyat fakültelerine ve ilahiyatçılara bırakmak, din ve bilimi ayırarak laik ve pozitivist dünya görüşünü benimsemektir. Pozitivistlere göre, İslam hayatın tüm alanlarından çekilip sadece ritüel ve ibadet kısımlarıyla ilgilenmelidir. Tıp, iktisat ve psikoloji gibi alanları İslam dışı görmek, farkında olmadan pozitivist din ve bilim anlayışını benimsemek anlamına gelir. Hâlbuki İslam bir medeniyet dinidir ve bütün bilim dallarını kuşatacak ve şekillendirecek bir dünya görüşüne sahiptir. Asırlar boyunca da böyle olmuştur. Bu açıdan bakıldığında geleneksel medrese sisteminin günümüzdeki mukabili bir bütün olarak üniversitedir, yoksa sadece ilahiyat fakültesi değildir. Söz konusu ilahiyat dışı alanları İslami ilim kabul etmeyip o alanlarda çalışanları İslam âlimi olarak görmemek, onları ikileme düşürmektedir: özel hayatlarında Müslüman, akademik hayatlarında seküler bir bilim adamı olarak yaşamaktadırlar. Çözüm onların da kendilerini İslam âlimi olarak algılamaları, akademik hayatlarında da Müslüman olarak rollerini oynamaları ve gerekli eğitim ve araştırma faaliyetlerini İslami değerler ışığında yürütmeleridir.

Üçüncü olarak, âlimlerin toplumsal rolünün yeniden netleştirilmesi gerekmektedir ki bir âlim o rolün icap-

larına göre hareket etsin ve daha eğitim safhasındayken kendisini o role hazırlasın. Böylece, âlim yetiştirmeyi hedefleyen kurumların da talebelerini hangi role hazırladıklarını dikkate alarak eğitim programları hazırlayıp talebelerini ona göre yetiştirmeleri mümkün olur. Kısaca ifade etmek gerekirse, âlim aynı zamanda 'muallim'dir yani ilmini toplumla paylaşan bir lider, danışman, mürşit, rehber ve eğitici. Bir peygamber varisi olarak âlim bütün toplum kesimlerine hitap eder ve onları irşat etme sorumluluğunu omuzunda taşıdığını yüreğinde hisseder. Beşeriyetin ve içinde yaşadığı toplumun dini ve ahlaki gidişatından kendisini sorumlu tutar; tebliğ, tedris, irşat, vaaz, emir bilmaruf ve nehiy anilmünker yapar; fetvalarıyla topluma yön çizer. Âlimin muhatap kitlesi sadece talebeler ve eğitilmiş insanlar değil, bütün halktır. Her sosyal tabakaya anlayacakları dille hitap edip onları Hak yoluna irşat eder. Âlimin rolü ile akademisyen, politikacı veya aydının rolünü karıştırmamak gerekir.

Âlimin taşınması gereken vasıflar nelerdir?

Bir: İslam âlimi İslam'ın varlık, bilgi, hakikat anlayışını benimser ve düşüncesini bunlar üzerine inşa eder. İslam ilim geleneğini diğer ilim geleneklerinden özellikle de Batı bilim geleneğinden ayırt eden hususlar bunlardır. İslam'ın bu konulardaki yaklaşımı çok katmanlıdır ve geleneksel olarak meratibü'l-vücut (katmanlı varlık), meratibü'l-ulum (katmanlı ilim), meratibü'l-hakâik (katmanlı hakikat) şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Günümüzde hakim olan pozitivist dünya görüşü ise sadece maddi varlık seviyesi ve ampirik bilgi düzeyini kabul eder, bunun dışındaki varlık ve bilgi mertebelerini reddeder.

İki: Bir İslam âlimi düşünce, yorum ve istinbat metodu olarak usul-i fikh'i kullanır. 'Usulsüzlük vusulsüzlüktür' denilmiştir. Günümüzde usul-i fikh yerine Batı'dan ithal bazı metotlar ikame edilmeye çalışılmaktadır veya eklektik ya da sentezci bir yaklaşım sergilenmektedir. Hâlbuki usul-i fikh sadece İslam hukukunun değil, hem Kur'an'ı, hem hadisi anlamının ve hüküm çıkarmanın metodudur. Kur'an, meal ve hadis okumalarında bir yorum metodu olarak mutlaka usul-i fikh'in kullanılması gerekmektedir yoksa bu kutsal metinleri metotsuz yorumlamaya kalkmak ciddi yanlışlara yol açar.

Üç: İslami ilimlerde orijinalite ve katkı yapmak mevcut binaya yeni tuğlalar koymakla mümkün olur. Bir İslam âlimi orijinalite ve katkı olarak eskiyi tamamen yıkip sıfırdan yeni bir ilim ve ilim sistemi inşa etmeyi görmez. İhya ve tecdit, İslam'ı yenilemek değildir, uygulamayı yenilemektir. Çünkü İslam kemale ermiştir ancak Müslümanların uygulamalarındaki bidat ve sapmaları düzeltmek ve değişen şartlar içinde

Âlim yetiştirmek için yola çıkarken hedeflediğimiz âlim modeli hakkında net bir tasavvurumuz yoksa aklında bir tasarım olmadan çizmeye çalışan mimar veya üretmeye çalışan mühendis durumuna düşeriz.

şer'i ahkâmın ve nebevi sünnetin nasıl tatbik edileceğini göstermektedir.

Dört: Edep sahibidir. Edep sahibi olmayan insan âlim kabul edilmez. Edep eğitimi ilim eğitiminden öncedir. Edebin ölçüsü de Hz. Peygamber (s.a.s.)'in sünnetidir.

Beş: İlimi geçim kaynağı bir kariyer olarak görmez; bir ibadet olarak görür. İlim öğretirken amacı dünyalık menfaatler elde etmek değil, Allah rızası için beşere hizmettir.

Altı: Öğrendiklerini önce kendisi uygular. İlimiyle amel eder. İlimi merakını gidermek veya kariyerinde ilerlemek için değil kemale ererek Allah'ın rızasını kazanmak için öğrenir ve öğretir. İslam eğitiminin amacı ihsan sahibi insan-ı kâmil yetiştirmektir.

Yedi: Âlim takva sahibidir; azimle amel eder, şüpheli şeyleri ve ruhsatları terk eder. Ama fetva verirken vera (takva) ile fetva vermez; muhatabın hâline en uygun neyse o şekilde fetva verir. Hakiki ilim talebelerinin ilimleriyle birlikte takvaları da artar. İlim ve takva doğru orantılı olarak artmazsa şahsiyet ve davranış problemleri ortaya çıkar. Takva sahibi olmayan âlimler, ilimlerini şahsi kaprislerini tatmin ve menfaat temini için kullanırlar, nefsin ve şeytanın aleti olurlar.

Âlim eğitiminin ilmi unsurları neler olmalıdır?

Günümüzde bir İslam âlimi asgari aşağıdaki bilgilere sahip olmalıdır. Dolayısıyla müfredatın bu donanımı sağlayacak tarzda şekillendirilmesi gerekmektedir.

Bir: Bir İslam âlimi klasik ve modern Arapça yazma ve konuşma becerisini en üst seviyede kazanmalıdır. Nitekim klasik dönemdeki bütün İslam âlimleri eserlerini Arapça olarak vermişlerdir. Günümüzde de bir İslam âlimi Arapça eser kaleme alabilecek seviyede Arapça bilmelidir.

İki: Eskilerin Alet İlimleri dedikleri; Dil ve Belağat ilimlerini (sarf, nahiv, vad', mantık, adabü'l-bahs, bedi, beyan, meani) sistemli bir şekilde sırasıyla öğrenmelidir.

Üç: Başta İngilizce olmak üzere Batı dillerini öğrenmeli ve bu dillerdeki ilgili literatürü takip etmelidir.

Dört: Farsça ve Osmanlıca'yı öğrenmelidir. Mümkünse başka İslam dillerini de öğrenmeye ve o dillerdeki literatürü takibe çalışmalıdır.

Beş: İslami ilimlerin bütün dallarında bilgi sahibi olup bir tanesinde uzmanlaşmalıdır. Bunu yaparken, nassi (klasik metinden okuma) ve mevdui (yeni yazılmış kitaplardan konu anlatımı şeklinde okuma) metodlarını takip etmelidir.

Altı: Modern beşerî ve sosyal bilimlerin temel meselelerine ve yaklaşımlara eleştirel bir aşinalık sahibi olmalıdır. Bu bağlamda Doğu ve Batı klasiklerini mutlaka okumalıdır.

Yedi: Güncel tartışmalar hakkında İslami yaklaşım ve yeni uygulamalara dair fihhi tartışmalar ve fetvalara aşina olmalıdır. Fihhi mutlaka güncel hayat içinde yorumlamalıdır ki ben buna 'uygulamalı fikh' diyorum.

Ayrıca İslam âliminin kendisini yazılı ve sözlü olarak ifade etme kabiliyetini kazanması gerekir. Makale ve kitap yazmayı, fetva vermeyi, hitabeti ve ders vermeyi (pedagoji) öğrenmesi gerekir. Bu hususlar sadece ders ile değil, uygulamanın içinde eski adıyla müitlik (asistanlık ve staj) yaparak öğrenilebilir.

Bunun yanında talebenin Doğu ve Batı ülkelerine seyahat etmesi hem yabancı dilini geliştirmesi, hem bilgi ve görgüsünü artırması, hem de oralardaki âlimlerle tanışıp istifade etmesi için son derece önemlidir. Eskiler buna rihle derler ve çok teşvik ederlerdi. Dünyanın farklı ülkelerini gezip görmek bir âlimin ümmetin ve beşeriyetin meselelerini daha iyi anlamasını sağlayacak bir ufuk kazandırır. Bugün saygı duyarak eserlerini okuduğumuz büyük âlimler arasında rihle yapmayan çok nadirdir.

Sonuç olarak günümüzde kâmil manada İslam âlimi yetiştirmek, son derece zor ve çok sabır gerektiren bir hedeftir. İslam dünyasında, bu maksatla yola çıkan projelerin tamamı sabırsızlıktan dolayı akamete uğramıştır. Kanaatimce yukarıda sıraladığım hususlara riayet edilmemesi de günümüzde ihtiyaç duyduğumuz İslam âlimi yetişmemesinin sebeplerini ortaya koymaktadır. İslam âlimi yetiştirme meselesini halletmeden diğer ahlak, din, fikir, sanat, kültür ve medeniyet meselelerini halletmemiz imkânsızdır.